

ЎЗБЕКИСТОНДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ РИВОЖЛАНИШИНИНГ БАНК МОЛИЯ ХИЗМАТЛАРИ БОЗОРИГА ТАЪСИРИ

Азларова Азиза Ахроровна
Банк иши ва инвестициялар кафедраси доценти и.ф.н.
E-mail: aziza.azlarova@mail.ru

Аннотация. Мақолада рақамли иқтисодиёт ривожланишининг молиявий хизматлардаги аҳамияти назарий жихатдан таҳлил қилинган. Хусусан, Ўзбекистонда банкларнинг трансформация жараёнларини жадаллаштиришнинг ҳуқуқий асослари ва амалий жараёнлари ўрганилган.

Калит сўзлар: банк, рақамли иқтисодиёт, трансформация, банк хизматлари, инновация, масофавий банк хизматлари.

Abstract. The article analyzes the theoretical aspects of the importance of the development of the digital economy in the field of financial services. In particular, the legal framework and practical processes were studied to accelerate the transformation of banks in Uzbekistan.

Key words: banking, digital economy, transformation, banking services, innovation, remote banking.

Кириш

Бугунги кунда республикамызда рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши натижасида, тижорат банкларининг янги инновацион электрон хизматларига талаби янада ортган. Аҳоли ўртасида банк биносига бормасдан, биргина телефон, компьютер ёки бошқа информацион технологиялар орқали кўплаб амалиётларни бажариш имконияти оммалашган. Шунингдек, танланган ташкилотнинг мобил иловаси ёки расмий сайтига кириб, керакли маълумотни олиш, турли тўловларни амалга ошириш, буюртма бериш ва шикоят ёки эътирозлар йўллаш мумкин.

Ҳозирда электрон базага жамланган ахборотларнинг рақамлаштирилганлиги натижасида авваллари маълум муддат кутишга тўғри келадиган банк амалиётларини бир неча сонияда ўтказиш имконини берувчи дастурлар, қурилмалар яратилган.

Ҳаётимизга ахборот-коммуникация технологияларининг мана шундай шиддат билан кириб келиши жаҳон хўжалик алоқаларининг глобаллашувини, товар ва хизматлар, шу жумладан, молиявий хизматларни етказиб берувчилар бозорида рақобатни кескин кучайтириб юборди.

Банк тизимида замон талабларига мос ҳолда ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий қилиш ва шу орқали кўплаб банк хизматларини автоматлаштириш ишлари жадаллашган.

Ўзбекистон Республикасининг 2020-2025 йилларга мўлжалланган банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси¹да замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш, тижорат банкларининг бизнес жараёнларини

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш Стратегияси тўғрисида ПФ-5992-сонли фармони 12.05.2020. <https://lex.uz/docs/4811025>

автоматлаштириш ва масофавий банк хизматлари турларини кенгайтириш учун зарур шарт-шароитлар яратиш мақсадида тижорат банкларини корпоратив трансформация қилиш жараёнида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш соҳасида асосий вазифалар белгилаб олинган:

- масофавий банк хизматлари, шу жумладан, контактсиз тўловлар сони ва қамровини кенгайтириш;
- автоматлаштирилган скоринг тизими, ракамли идентификациялаш ва кредит конвейерларидан кенг фойдаланиш;
- банк маълумотлари ва тизимларининг ахборот хавфсизлигини кучайтириш;
- банк соҳасидаги янги концепция ва технологияларни кенг жорий этиш (финтех, ракамли банк).

Бу вазифаларни амалга оширишдан кўзланган мақсад республикада ракамли иқтисодий ривожлантириш асносида аҳолининг молиявий ва ҳуқуқий саводхонлигини ошириш, мамлакатимизнинг халқаро майдондаги интеграциясини жадаллаштиришдан иборат.

Маълумки, банкларни рақамлаштириш жараёни банк ва миқдори ўртасидаги муносабатларни рақамли ахборот-коммуникация технологиялари асосида барпо этиш ҳисобланади. Бу жараёнда банк миқдорларига молиявий хизматлар қулай, сифатли ҳамда тезкор равишда амалга оширилиши, операцион харажатларни камайишида муҳим аҳамият касб этади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Ўзбекистон банк тизимида сўнгги йилларда банк хизматларининг сифати ва қўламини ошириш бўйича қатор ишлар амалга оширилди. Лекин жаҳонда бўлаётган ўзгаришлар, глобаллашув жараёни, рақобатбардошликни ҳаддан зиёд ривожланиши, тижорат банкларининг трансформация жараёнини янада фаоллаштириш, миқдорларга кўрсатилаётган банк хизматларини янги босқичга олиб чиқиш заруратини юзага келтиради.

Бу борада Президентимиз Ш.М. Мирзиёев Олий Мажлисга Мурожаатномада, “2021 йилда стратегик аҳамиятга эга бўлган 32 та йирик корхона ва тармоқни трансформация қилиш ишлари амалга оширилади. Банклар фаолиятига рақамли технологияларни кенг жорий этиш эътиборимиз марказида бўлади.

2021 йилда “Саноатқурилишбанк”, “Асака банк”, “Ипотека банк”, “Алоқа банк”, “Турон банк” ҳамда “Қишлоқ қурилиш банк”ни хусусийлаштиришга тайёрлаймиз. Камида битта йирик банкдаги давлат улуши стратегик инвесторларга тўлиқ сотилади. Бу борада етакчи Европа банклари билан музокаралар олиб борилмоқда».

“Яна бир жиддий камчилик шуки, рақамли технологияларни кенг жорий этиш ҳисобидан ходимлар сони ва иш жараёнларини оптималлаштириш чоралари кўрилмаётганлигидир» деб таъкидлаб ўтганлар [2]

Рақамли трансформацияга бир қатор иқтисодчи олимлар ўз таърифларини берганлар. Жумладан, хорижлик иқтисодчилар Т. Аблязов, В.Асаул [3]нинг фикрича, рақамли трансформация жараёни мавжуд бизнес моделларини такомиллаштириш, шунингдек, иш самарадорлигини ошириш учун рақамли технологиялардан фойдаланишни англатади. Ушбу жараён инновацион технологияларни доимий равишда жорий қилишни ўз ичига олади, бу бутун иқтисодий тўлиқ рақамли ўзгартиришга олиб келади.

Россиялик иқтисодчи олим Вадим Аркадьевич Кошечев [4], молиявий секторни ривожлантириш нуқтаи назаридан рақамли трансформация янги иш муҳитини шакллантирувчи бизнесни юритишнинг амалий усуллариини такомиллаштириш сифатида ўрганилади деб ҳисоблайди.

Таниқли ўзбекистонлик иқтисодчи олим, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси депутати, иқтисод фанлари доктори, профессор. Н.Х.Жумаев “Рақамли иқтисодиётда IT ёрдамида таннархни камайтиришга, натижада оптималлашувга ва самарадорлик ошишига эришилади. Рақамли иқтисодиётда замонавий илмий ёндашувлар ва инновациялар муҳим ҳамда устувор аҳамиятга эга бўлади. Бунда илмий сиғимкорлик юқори бўлган тармоқлар равнақ топишини таъкидлайди [6]”.

Биз юқорида келтирилган фикрларга қўшилган холда банк соҳасида рақамли трансформацияни ривожлантириш мижозлар эҳтиёжларини синчковлик билан ўрганиш ва мавжуд имкониятларни таҳлил қилиш орқали, мижозга йўналтирилган янги инновацион стратегияни ишлаб чиқиш орқали амалга оширилиши керак деб ҳисоблаймиз.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқотни олиб боришда статистика ва таққослаш сингари тадқиқот усулларииндан фойдаланилди.

Тадқиқот жараёнида олинган натижаларнинг қисқача тавсифи:

- рақамли иқтисодиёт шароитида тижорат банкларининг трансформациялаштириш борасидаги илмий ва ҳуқуқий асослари ўрганилди;
- тижорат банкларининг трансформациялашув жараёнининг замонавий холати ҳамда янги инновацион молиявий хизматларни жорий қилиш амалиёти иқтисодий кўрсаткичлар ёрдамида таҳлил қилинди;
- амалга оширилган изланишлар натижасида тижорат банкларининг трансформация қилиш жараёнларини жадаллаштиришда янги инновацион банк хизматларини ташкил қилиш ва такомиллаштириш юзасидан хулоса ва таклифлар ишлаб чиқилди.

Таҳлил ва натижалар

Республикада сўнгги 4 йилда банк тизимини трансформация қилиш ҳамда ривожлантириш бўйича тўғридан-тўғри таъсирга эга мақбул қарор ва фармонлар қабул қилинди:

«Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида»ги қонун (янги таҳрирда);

«Банклар ва банк фаолияти тўғрисида»ги қонун (янги таҳрирда);

«Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида»ги қонун;

“Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги (ПФ-5177-сон, 02.09.2017);

“Республика банк тизимини янада ривожлантириш ва барқарорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги (ПҚ-3270-сон, 12.09.2017);

“2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида” (ПФ-5992, 12.05.2020) фармонлар.

Натижада: Валюта бозори либераллаштирилиши ҳисобига нақд пул билан боғлиқ муаммолар ечилди;

бу эса банкоматлар инфратузилмаси ҳамда замонавий тўлов тизимларини жорий этишга шароит яратди;

аҳоли ва тадбиркорлик субъектлари учун банк хизматларидан фойдаланиш имкониятлари кенгайди;

мижозлар билан ишлаш тизими ўзгармоқда, замонавий банк хизматлари турлари кўпайтирилди ва рақамлаштирилмоқда;

банкларни аҳолига янада яқинлаштириш ва қулайликлар яратиш мақсадида банк хизматлари марказлари ташкил этилмоқда.

Муаммолар: Айрим республика ташкилотлари ва маҳаллий ҳокимият органлари банкларнинг тадбиркорлик субъекти эканлиги тўғрисидаги тасаввурни ўзгартириш ёки фикрни сингдириш қийин бўлмоқда.

Банклар тижорат ташкилоти эканлиги, аввало, тижорий мақсадни кўзлаши ҳамда бозор механизмлари асосида иш ташкил этилиши лозимлиги ҳалигача тушуниб етилмаяпти

Банкларнинг асосий фаолиятдан ташқарида бўлган вазифаларни бажариши каби ҳолатлар давом этмоқда

Банклар фаолиятига аралашув ҳали-ҳануз давом этмоқда

Ҳудудларда банклар ва банк тизимидан ижтимоий-иқтисодий аҳамиятдаги сиёсатни юритишда кутилмалар юқорилигича қолмоқда.

Банкларнинг ривожланиши учун мос тижорий лойиҳалар молиялаштирилмади.

Банклар ҳар доим лойиҳаларни мажбурий топшириқлар бўлгандан кейин амалда шуғулланиб келмоқда.

Ҳозирги кунда маълумотлар субъектлар ўртасида электрон тарзда алмашилиб, иқтисодиётнинг барча бўғинларида иш жараёнларининг автоматлаштирилиши билан ҳамма маълумотларнинг электрон базаларини яратишга киришилди. Бухгалтерия ҳамда бошқарув тизимларининг электрон интеграцияси шаклланиб, CRM (Customer Rehtionship Management) мижозлар билан ўзаро муносабатларни бошқариш тизими яратилмоқда.

Банк тизимида рақамли ўзгартиришлар воситасида банк бизнес-моделлари оптималлаштирилиб, банк сегментини ривожлантириш масофавий банк хизматларидан тортиб молиявий операциялар соҳасидаги ўзгаришлар жадаллашувига олиб келмоқда.

Банк хизматлари бозорида талабнинг ортиши натижасида рақобат ортиб бориб, ахборот-коммуникация технологияларининг янги имкониятларидан фойдаланишга зарурати янада ошди.

Мижозлар учун молиявий хизматлардан қаерда ва қачон фойдаланиш борасида танлов имконияти пайдо бўлди. Банклар томонидан туну кун режимида ишлайдиган (24/7) офислари шу эҳтиёжларни ўрганиш натижасидир. Бу эҳтиёжларга мос равишда молиявий бозорда тўловларни ўтказишнинг электрон тизими, электрон пуллар, масофавий банк хизматлари, жумладан, интернет орқали тақдим этилувчи банк махсулотлари, банк терминаллари ҳамда банкларнинг автоматлаштирилган маркази мисол бўла олади.

Рақамли молиявий технологияларнинг қўлланилиши давлат, тўлов хизматларини етказиб берувчилар ва мижозлар ўртасида ўзаро фаол ҳамкорлик имкониятини оптималлаштирмоқда. Бу эса банк хизматларининг янги усулларини

жорий этиш ва инновацион жозибатор банк махсулотлари яратилишига олиб келмоқда.

Айтиш жоизки COVID – 19 короновирус пандемияси рақамли молиявий хизматларнинг жадал ривожланишига таъсир кўрсатди. Карантин бошлангунга қадар ахоли электрон банк хизматларига доир кўп билимга эга эмас, нимаики юмуши бўлса, банкка бориб уни хал этишга ҳаракат қилар эди. Банкларнинг мобиль илова ишлаб чиққани билан ёки масофадан туриб бошқа банк хизматларидан фойдаланиш имконини берерувчи турли дастурлар ишлаб чиқилса ҳам бундан кўпчилик фойдаланмасди. Ахолига бу ҳақида билдириш учун кўп харажат эвазига реклама (қилиш зарур эди). Карантин сабаб уйдан чиқа олмай колган ахоли масофавий банк хизматларига ҳам эҳтиёж сезди, ўзлари изланиб, ўрганиб, керак бўлса талаб килиб, зарур хизматдан электрон дастурлар орқали фойдалана бошлади.

Бу банклар томонидан электрон дастурларга янада кўпроқ эътибор қаратиш, тажрибали IT ходимлари ёрдамида масофавий хизматлар, мобиль илова ва дастурлар такомиллаштирилишига тўртки бўлди.

Бошқача айтадиган бўлсак, рақамли молиявий хизматларни ривожлантириш мамлакат банк-молия тизими равнақининг муҳим йўналишига айланиб ўлгурди. Соҳага оид норматив-ҳуқуқий база такомиллаштирилиб, тўлов инфратузилмасини тараққий топтириш, бозорга масофавий банк хизматлари кўрсатишга ихтисослаштирилган тўлов ташкилотларининг (финтех компаниялар) кириб келиши рағбатлантирилмоқда.

Республикада банк тизимида масофавий банк хизматларини кўрсатишнинг ҳуқуқий асоси яратилган. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 1 ноябрда қабул қилинган “Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида”ги қонуни муҳим аҳамият касб этади.

Маълумки, Президентимиз Шавкат Мирзиёев ташаббуслари билан 2018 йилда мамлакатимизда рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши бўйича “Иқтисодиётнинг барча соҳаларини рақамли технологиялар асосида янгиланишини кўзда тутувчи “Рақамли иқтисодиёт миллий концепцияси”ни ишлаб чиқиш вазифаси илгари сурилган эди.

Жорий йил 5 октябр санасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “ПФ-6079-сонли “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони қабул қилинди.

Мазкур фармонда рақамли технологиялар миллий бозори учун қулай муҳит яратиш ва истиқболли “рақамли” стартапларни ривожлантириш мақсадида бир қатор вазифалар белгиланган. Хусусан,

- ахборот технологиялари соҳасида янгидан иш бошлаган ва кичик корхоналарга стартап-лойиҳаларни амалга оширишда;

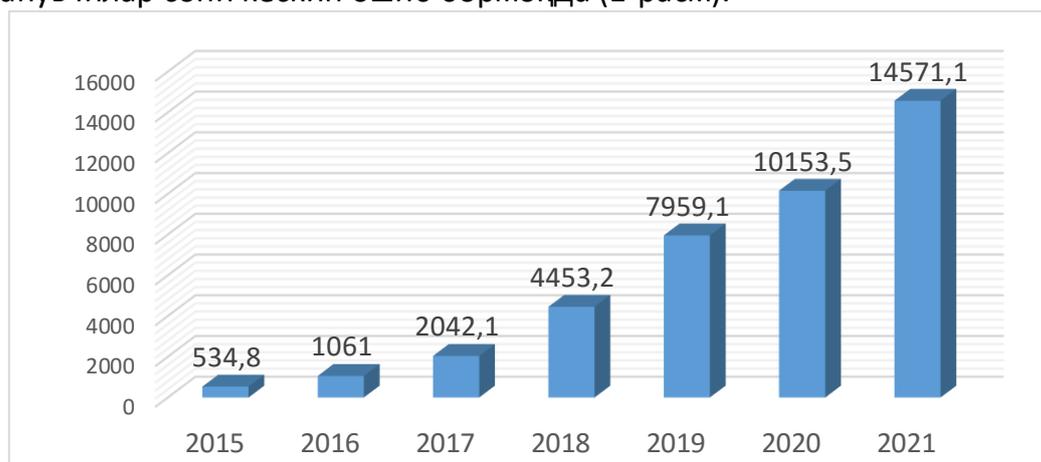
- тадбиркорлик субъектлари ва давлат органларининг самарали ўзаро ҳамкорлигини таъминлаш орқали янги инновацион ечимларни ишлаб чиқиш ва уларни кейинчалик амалга ошириш

- ташқи бозорда маҳаллий технологик ва дастурий махсулотларга бўлган талабни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 февралдаги ПФ-5349-сонли “Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини

янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони, 2018 йил 23 мартдаги ПҚ-3620-сонли “Банк хизматлари оммабоплигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 июлдаги ПҚ-3832-сонли “Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори, шунингдек, Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 31 августдаги “Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни жорий қилиш ва янада ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” қарори ҳам рақамли иқтисодиёт шароитида банк хизматларини масофадан кўрсатишни ривожлантиришда ҳуқуқий асос бўлмоқда.

Шу ўринда республикада банкларнинг масофавий хизматларидан фойдаланувчилар сони кескин ошиб бормоқда (1-расм).

1-расм. Банк ҳисобварақларига масофадан хизмат кўрсатиш тизимларидан фойдаланувчилар сони динамикаси (минг донада)[5].

1-расм маълумотларидан банк ҳисобварақларига масофадан хизмат кўрсатиш тизимларидан фойдаланувчилар (мобил иловалар, интернет-банкнинг, смс тўлов) сони 2021 йил 1 январ ҳолатига 14571 094 тани ташкил қилади. Бунинг асосий сабаби сифатида бугунги кунда аҳоли тижорат банкларининг мобил илова дастурларидан кенг фойдаланиб келаётганлиги билан изоҳланади.

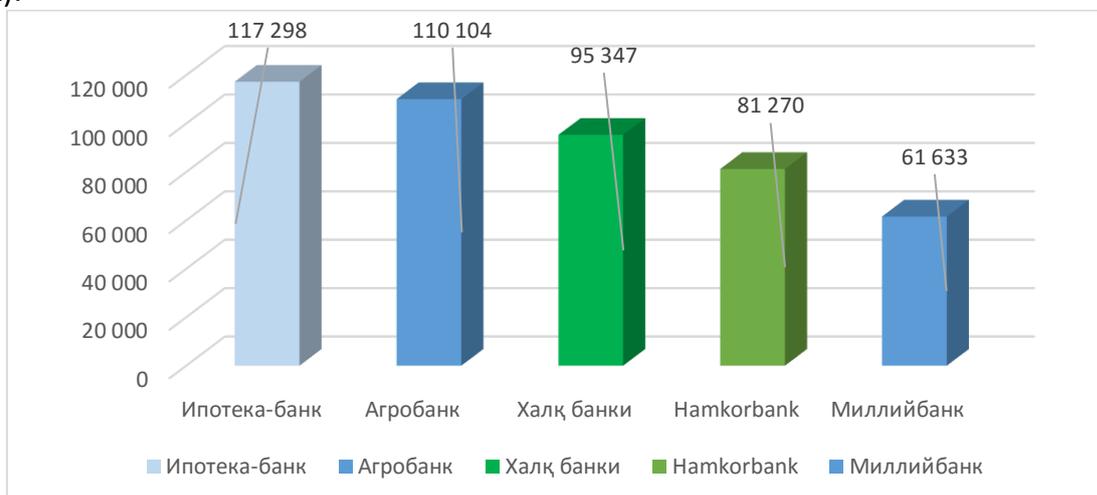

2-расм. Банк ҳисобварақларига масофадан хизмат кўрсатиш тизимларидан фойдаланувчиларнинг турлари бўйича динамикаси (минг донада).[5]

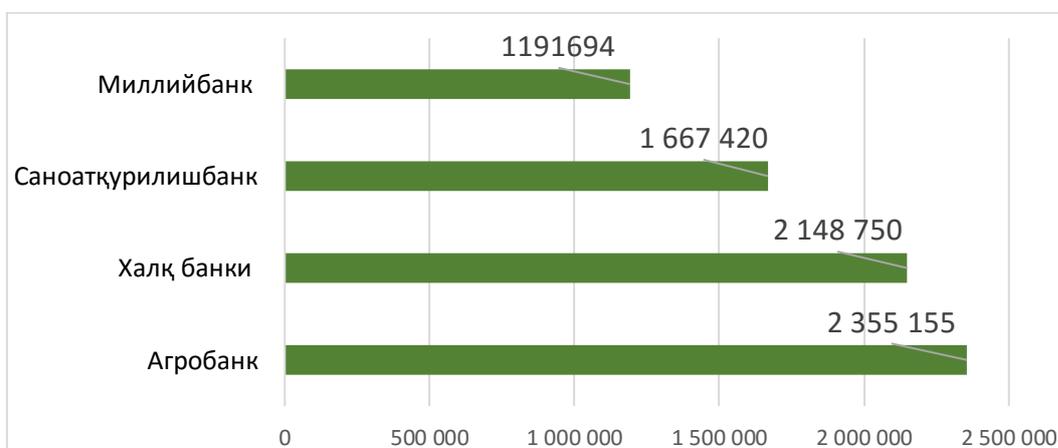
Айтиш жоизки, COVID -19 короновирус пандемияси билан боғлиқ карантин даврида жисмоний шахсларга банк хизматларини масофадан кўрсатиш йигирма

баробар ошган. Юридик шахслар ва якка тартибдаги тадбиркорларнинг масофавий банк хизматларидан фойдаланиш кўрсаткичи 2020 йилга нисбатан пасайиб 822 518 тани ташкил қилган.

Банклар кесимида 2021 йил мобайнида масофавий банк хизматларидан фойдаланувчи юридик шахслар сони Ипотека-банкда 117 298 та, Агробанкда 110 104 та, Халқ банки 95 347 та, Hamkorbank 81 270 та, Миллийбанк 61 633 тага етган (3-расм).

3-расм. 2021 йил мобайнида банклар кесимида масофавий банк хизматларидан фойдаланувчи юридик шахслар сони ҳақида маълумот [5].

4-расм. 2021 йил мобайнида банклар кесимида масофавий банк хизматларидан фойдаланувчи юридик шахслар сони ҳақида маълумот.[5]

Шунингдек, жисмоний шахслар бўйича энг кўп фойдаланувчилар сони Агробанк – 2355155 та, Халқ банки – 2148750 та, Саноатқурилишбанк –1667420 та, Ипотека-банк –1300787 та, Миллийбанк – 1191694 тани ташкил этган (4-расм).

Юқорида келтирилган маълумотлар таҳлили асосида республикада банкларнинг молиявий хизматларини масофадан амалга ошириш жараёни жадал ривожланиб бормоқда дейишга ҳақли асосимиз бор.

Хулоса ва таклифлар

Хулоса қилиб айтганда, республикада рақамли иқтисодийни ривожлантириш, банк хизматларини масофадан кўрсатиш иқтисодийни янги босқичга кўтариш, банкларда трансформация жараёнларини амалга ошириш

борасида қатор ислоҳотлар амалга оширилмоқда.

Бу борадаги жараёнларни кенгайтириш мақсадида 12 май 2020 йилдаги ПФ-5992-сонли "2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикаси Банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида"ги Президент фармонида мувофиқ жорий йилдан бошлаб, банклар трансформация жараёнлари ўтказилиши белгилаб қўйилган. Фармонга мувофиқ замонавий технологияларни жорий қилиш, контактиз тўловлар сони ва қамровини кенгайтириш, автоматлаштирилган скоринг тизими, рақамли идентификациялаш, кредит конвейеридан кенг фойдаланиш, рақамли банкнинг тамойилларига асосланган бизнес-моделларини жорий этиш белгиланди, шунингдек, Ўзбекистонда биринчи рақамли "АнорБанк" ташкил қилиниб, ўз фаолиятини 2021 йилдан бошлади.

Фикримизча, рақамли иқтисодиётнинг ривожланишини банк молиявий хизматларидаги ривожлантириш мақсадида қуйидаги масалаларни ҳал этиш лозим:

- банклар иқтисодиётнинг локомотиви вазифасини янада ривожлантириб илдамланган ҳаракатга ўтиши ва молиявий хизматларни рақобат устунликлари, ихтисослашуви ва ўсиш нуқталарини инобатга олган ҳолда, шакллантириши ва амалга ошириш керак;

- банклар тижорат ташкилоти эканлиги, энг аввало, тижорий мақсадни кўзлаши ҳамда бозор механизмлари асосида иш ташкил этилиши лозим.;

- банкларнинг асосий фаолиятдан ташқарида бўлган вазифаларни бажариши каби ҳолатларини олдини олиш зарур.

Натижада, рақамли иқтисодиётни ривожлантириш ва унда банк масофавий хизматларини янада кенгайтириш мамлакатимиз аҳоли турмуш даражасини ошриш, иқтисодиёт тармоқларининг шаффоф фаолиятини йўлга қўйишга ҳамда ахборот технологиялардан кенг фойдаланиш имкониятини оширади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 - 2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш Стратегияси тўғрисида"ги ПФ-5992-сонли фармони. 12.05.2020. <https://lex.uz/docs/4811025>

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. //Халқ сўзи 2020 йил 30 декабрь № 276 (7778). 1-4-б.

3. Ablyazov T., Asaul V. On competitive potential of organization under conditions of new industrial base formation // SHS Web of Conferences. 2018. Vol. 44. 00003.

4. Кощеев В.А., Цветков Ю.А. Цифровая трансформация банковского сектора. <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-transformatsiya-bankovskogo-sektora>

5. <http://www.cbu.uz/uz/payment-systems/remote-banking-services/>

6. <https://review.uz/oz/post/raqamli-iqtisodiyot-mamlakatimiz-taraqqiyyoti-garovidir>